JOHANNES V. JENSEN OG HEINRICH HEINE

AF

HARRY ANDERSEN

I kapitlet om tekstkritik i min disputats „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik" (1936) mangler der oplysninger om prosadigtet „Det røde Træ". Nu så mange år efter kan jeg ikke huske, om jeg ved udarbejdelsen af dette afsnit har glemt at se originaltrykket efter; men det er ikke for sent at bøde på denne undladelsessynd. Digtet blev offentliggjort første gang marts 1906[1]. De tre sidste afsnit lyder således i den originale form:

Nu løfter Træet sig luende
Over sit eget Løvfald
Som et selvfortærende Baal
Med tusind nye Ildspirer!

Ho!
Gennem Regnens drukne Syndflodstone
og det røde Træs drægtige Rislen
Hører jeg et Ekko, et Kvak
Fra mit meget mistrøstige Hjærte ...

Og jeg sporer som en Svirren i det Fjærne
Af Hestevrinsken og koglende Trommer,
Galop og knitrende Geværsalver!

Leif Nedergaard har i sin bog om Johannes V. Jensen (1943) henledt opmærksomheden på „Det røde Træ"s oprindelige skikkelse (p. 155); han citerer de fire verslinier: Gennem Regnens . . ., men han

Der er anvendt følgende forkortelser: ODS = Ordbog over det danske sprog. „Studier ..." = Harry Andersen „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik" (1936).

[1] „Bogormen. Danske Boghandlermedhjælperes Blad" 1906 p. 219 f.

citerer dem forkert: drukne mangler og meget er blevet til eget! Ved at udelade det stærke ord drukne får han ødelagt digterens kiastiske allitteration: Regnens drukne ~ drægtige Rislen; allitterationen *dr-* er kraftig, udtrykket: *det røde Træs drægtige Rislen* er af stærk lydmalende karakter (*r-, dr-, r-, Træs, dr-, Ris-*; hertil kommer virkningen fra *s* i *Regnens* og *Syndflodstone*).

I november 1906 udkom „Digte"; her har digtet den skikkelse som vi kender fra alle følgende samlinger[1]. De tre sidste afsnit er i mellemtiden blevet ændret:

Nu løfter Træet sig luende
over sit eget Løvfald
som et udødeligt Baal,
hvorfra der sner Aske,
og med tusind nye Ildspirer.

Ho!
Gennem Regnens drukne Syndflodstone
og det røde Træs drægtige Rislen
hører jeg som et Ridt af Tiderne,
Hestevrinsken og sværmende Pauker,
Galop, Trommer der kogler, og et Sus forbi af Pile!
Nye Lurtoner! Hærene ler!
Thalatta! Solen ved Austerlitz!

Alverden rykker frem, sejrrig, og dør.
Og hvorfor sidder jeg ene med et ru Kvak
fra mit tungsindige Sumphjerte?
Hvem har snydt mig for min lynende Skæbne?

En sammenligning mellem de to versioner viser tydeligt hvad digtet har vundet ved den udvidede slutning, hvor ordet *Skæbne*[2] er kommet til. Ordet *Kvak* er blevet flyttet og har fået det ypperlige epitet *ru*[3]. Det ikke særlig stærke: mit meget mistrøstige Hjærte er blevet afløst af det anderledes koncentrerede: mit tungsindige Sumphjerte. Udtrykket „en Svirren i det Fjærne" er blevet afløst af det ejendommelige: sværmende Pauker, og de susende pile er kommet til og flere helt nye

[1] „Digte" 2. Udg. 1917, 3. Udg. 1921, „Udvalgte Digte" (1929), „Digte 1901—41" (1943), „Digte" (1948). [2] Om ordet *Skæbne* i J. V. J.s sprog se mine „Studier . . ." p. 110 f., 292 f. [3] ODS har ikke ordet *ru* fra J. V. J.s digt. Thøger Larsen har brugt det i et kraftigt allitterations-udtryk: Verdener vaage / ru i Orions forrygende Taage (digtet „Stjernenatten" i *Bakker og Bølger*, 1912). Ordet *Kvak* har ODS ikke fra J. V. J.s digt.

verslinier. I den ældre version er der en bedre tilknytning i afsnittet: Nu løfter Træet sig luende i den sidste verslinie: Med tusind nye Ildspirer! I den nye er der kommet en vis uligevægt i udtrykket: og med ... Nu slutter digtet med en modsætning og med spørgsmål, der refererer sig til det forrige afsnit. Disse spørgsmål er af samme karakter som i „Paa Memphis Station":

Hvorfor holder Toget her Time efter Time?
Hvorfor er min Skæbne gaaet i Staa her?
Skal jeg flygte for Regnen og Aandsfortærelsen
i Danmark, Indien og Japan
for at regne inde og raadne i Memphis,
Tennessee, U. S. A.?

Fat dig ogsaa du, Uforsonlige!
Vil du aldrig glemme at man lovede dig Evigheden?
Forholder du Jorden din arme Taknemlighed?
Hvad vil du da med dit Elskerhjerte?

Denne spørgeteknik — der gør alt så betydningsfuldt og skæbnetungt — præger prosadigtene „Ved Frokosten", „Paa Memphis Station" og „Hverdagene" (til digteren L. C. Nielsen).

De to sidste linier i „Det røde Træ" har assonans: tungsindige Sumphjerte og den storartede: Hvem har snydt mig for min lynende Skæbne? De to ord *snydt* og *lynende* er forbundet yderligere med hvad jeg vil kalde „indre bogstavrim" (*n*: *n*). Digtet er helt igennem stærkt lydmalende — ikke så sært da det handler om regnvejr i troperne, et ægte Johannes V. Jensensk tema (forstår vi nu bagefter) — det har et væld af allitterationer; fra de citerede afsnit kan anføres: løfter, luende, Løvfald — Regnens, røde, Rislen, Ridt — drukne, drægtige — -tone, Træs, Tiderne, Trommer, -toner, Thalatta — hører, Heste-, Hærene — Pauker, Pile — Lur-, ler — rykker, ru. De er ikke lige fremtrædende og behøver ingenlunde alle at være tilsigtede; men derfor er de der alligevel.

Det er ikke altid let at afgøre hvilken version af et digt man vil foretrække; i nogle tilfælde har den ene det bedste udtryk, i andre det andet. Sommetider vil man gerne have begge versioner og lade dem stå med hver sit værd. Det vrimler i litteraturhistorien med eksempler på, at digterne på deres gamle dage ofte ødelagde deres ungdoms poesi ved pedanteri og alskens smålighed, ved unødig tugt.

Afskrækkende eksempler er Oehlenschläger og Paludan-Müller[1]. For „Det røde Træ"s vedkommende er tidsafstanden meget lille, de to versioner er fra samme periode i digterens liv, Johannes V. Jensens Sturm- und Drangperiode med voldsomme udsving, voldsomme udfald af eruptiv karakter; sommetider er det som man får et helt vulkanudbrud lige ind i synet. Det er let at se at de væsentlige ændringer nærmer digtet stærkt til det geniale „Paa Memphis Station", der har programmatisk karakter i Johannes V. Jensens forfatterskab.

Digtet er præget af de mange sammensatte ord: Tropenatten, Skybrud, Glasting, Regngitre, Kæmpekrone, Morgenrøde, Vandhænder, Høstvals, Løvfald, Ildspirer, Syndflodstone, Hestevrinsken, Lurtoner, Sumphjerte — regnkvalte (Gry), ildrød, lysbringende (Kraft), rødtblomstrende, tungsindige. Til den originale sammensætning *Sumphjerte* svarer *Stormhjerte* i „Afsked" i påkaldelsen af Columbus: jeg har kendt Takten af dit blødende Stormhjerte. „Paa Memphis Station" har *Elskerhjerte* (se citatet). Digtet er præget stærkt af præsens participium: straalende, skinnende, flammende, luende, blændende, lynende, lysbringende — blomstrende, rødtblomstrende — sydende, dryppende — haltende — sværmende (hvortil kommer selvfortærende, koglende og knitrende i den oprindelige version). Til denne daktyliske type svarer: Vandene, Tiderne og drægtige.

Leif Nedergaard synes ikke at lægge større interesse for dagen overfor „Det røde Træ". Han skriver — efter at have citeret originaltrykket forkert — „Ulige betydningsfuldere er det rytmisk så magtfulde digt *Sønner af de Slagne*, oprindeligt skrevet til Studentersamfundets Møenstur 2/7 1904: det minder ikke blot i sin strofeform om Paludan-Müllers *Fremtidsmaalet*, men er også ved sit indhold beslægtet med det" (p. 155). Det er ikke helt let at sammenligne to så forskellige digte: et prosadigt og en sang. Det rytmisk så „magtfulde digt" ikke alene

[1] Det hedder hos Paul V. Rubow i udgaven af „Adam Homo" 1948 (udgivet i hundredåret for digtets fremkomst og i dets oprindelige skikkelse): „Siden spolerede Digteren det saa smaat ved sine alt for talrige Rettelser. Han blæste Støvet af Psykens Vinger, famlede med sine tidligt ældede Hænder omkring sin Ungdoms Inspiration. ... Senere dræbte han Kunstneren ved streng Selvdisciplin; vi har sørget for at Kunstnerens Værk ikke blev ødelagt" (p. 31). Se også afhandlingen „Paludan-Müller som Tekstfordærver" i den ny Udgave af „Litterære Studier" (1949) p. 138 ff. Denne opfattelse svarer ikke til F. J. Billeskov Jansens i „Poetik" II (1945) p. 57 ff.; det hedder her: Det er almindelig anerkendt, at Paludan-Müllers Tekstrettelser for det meste var Forbedringer" (p. 68). Der synes at være måde med enigheden!

minder om Paludan-Müllers „Fremtidsmaalet" i sin strofeform; det er skrevet i samme versemål, der svarer til J. L. Heibergs „Snart er Natten svunden", der så ofte er blevet brugt til lejlighedssange[1].

I kapitlet „Analyse af de frie Vers" i min disputats (p. 18 ff.) har jeg skrevet om forudsætningen for J. V. J.s prosadigte. J. V. J. har i 1919 oplyst os om, at forbilledet for hans digte med fri rytme skal søges — ikke hos Walt Whitman, hvad der har været det almindelige — men hos Goethe („Wanderers Sturmlied") og Heine („Die Nordsee"). Endnu i 1935 skriver Ejnar Thomsen — trods J. V. J.s egen forsikring — at det nærmeste forbillede for hans prosadigte er Whitman[2]. Det første digt i cyklus II i „Die Nordsee" hedder „Meergruss" (af L. N. kaldet Meeresgruss p. 155 fodnote 1; et andet digt i Heines samling hedder „Meeresstille!"). Heines digt — der har motto fra Xenofons *Anabasis*[3] — begynder med udråbet: Thalatta! Thalatta! og det slutter som det begyndte; to afsnit slutter med det samme udråb, der har fået omkvædets karakter, ordet *Thalatta* er digtets nøgleord. Jeg citerer følgende vers i min disputats:

> Thalatta! Thalatta!
> Sei mir gegrüsst, du ewiges Meer!
> . . . . . .
> Es stampften die Rosse, es klirrten die Schilde,
> Und weithin erscholl es wie Siegesruf:
> Thalatta! Thalatta!

[1] Jf. „Studier . . ." p. 62 f. Til samme melodi har J. V. J. skrevet fakkelsangen til Knud Rasmussen (1925): Frygtesløs Titanen, / var end Guden vred . . . Thøger Larsen har skrevet en række digte som er i samme versemål som „Snart er Natten svunden": „Danmark" og „Barnet" (i *Det Fjerne*, 1907), „Koen" (i *Slægternes Træ*, 1914), „Høstnat", „H. Sønderup" og „En Mindedag" (*I Danmarks Navn*, 1920), „Til Professor Harald Høffding" (*Vejr og Vinger*, 1923). [2] „Dansk Litteratur efter 1870" p. 156. [3] Se f. eks. Heinrich Heines „Sämtliche Werke", udgivet af Ernst Elster I p. 529 og „Sämtliche Werke" (Insel-Ausgabe) I p. 479 og 483. T. Vogel-Jørgensen anfører i „Bevingede Ord" (3. Udg. 1948) *Talatta! Talatta!*, men gør ikke opmærksom på at det er fra Xenofons „Anabasis". I Georg Büchmanns „Geflügelte Worte" citeres Heines Thalatta! Thalatta og det hedder: „Durch das in seinem Gedicht Meergruss (Nordsee, 2. Zyklus, No. 1; Reisebilder 2, 1827, 3 ff.) viermal vorkommende

Thalatta! Thalatta!

machte Heine den Freudenruf „*θάλαττα, θάλαττα*" („Das Meer! Das Meer!) im weiteren Kreisen zum geläufigen Wort" (24. Udg. 1910 p. 244 f.). Pelle Holm nævner i „Bevingade ord" (2. uppl. 1942) under *hav* de græske krigeres udråb, da de på tilbagetoget gennem Lilleasien så det sorte hav, der skulle muliggøre deres redning hjem til Hellas (Xenofon) og skriver, at det er optaget af Heine i „Die Nordsee" i „Morgengruss" (skal være „Meergruss").

Jeg skriver at dette minder ret stærkt om slutningen af „Det røde Træ": Gennem Regnens drukne Syndflodstone . . . og videre „Brugen af det græske Ord for Hav *Thalatta* taler her for en Forbindelse. Citaterne viser ogsaa en Lighed i Indholdet. Og her har vi Forklaringen: J. V. J. har i de Aar, hvor han skrev de frie Vers, beskæftiget sig med Goethes og Heines Lyrik (se Fodnoten p. 19). Stødet til at skrive frie Vers har J. V. J. maaske ligefrem faaet herfra, men det er dog ikke nødvendigt at antage dette. Det staar fast, at J. V. J. har beskæftiget sig med Whitman. Formen frie Vers kendte J. V. J." (p. 19 f.). Formuleringen er yderst forsigtig. Om denne forbindelse mellem J. V. J. og Heine skriver L. N. i sin bog: „Som man ser, forekommer ordet „Thalatta" slet ikke i digtets originalversion, og herved falder grundlaget bort for den af Harry Andersen i disputatsen s. 19 f. hævdede forbindelse mellem J.'s digt og Heines *Meeresgruss*" (p. 155 fodnote 1). Da jeg læste L. N.s bog studsede jeg over denne besynderlige og fuldstændig bagvendte udtalelse. Jeg tænkte at jeg nok fik lejlighed til at vende tilbage til denne note. Og nu er den kommet. I en afhandling „En indsigelse mod en avhandling om Johs. V. Jensen i „Orbis litterarum" og nogle deraf foranledigede principielle betragtninger over litteraturforskningsmetoder"[1] har L. N. atter bragt J. V. J.s forhold til Heine frem — og det er værdifuldt, at det er blevet gjort. Der er for mig — vil det forstås — grund til en fordybelse i dette spørgsmål; analysen bør føres til bunds. Jeg vil nu ytre mig stærkere end jeg gjorde i 1936. Der kan ikke være nogen som helst tvivl om, at Heines digt „Meergruss" og andre digte har været af betydning for J. V. J., da han brød igennem som digter. Vi vil foreløbig lade spørgsmålet om påvirkning helt ude af betragtning og holde os til ligheder i udtryk og motiver: det er en sund metode. Siden kan vi se om vi vil regne med slægtskab eller regulær påvirkning.

Foreløbig ser vi på „Det røde Træ" og „Meergruss". J. V. J. har:

Nu mødes Høst og Foraar
ved Lynlys og under blændende Regn
i Singapores rødtblomstrende Haver.

Heine:

Mir ist, als sass ich winterlange,
Ein Kranker, in dunkler Krankenstube,
Und nun verlass ich sie plötzlich,

[1] „Danske Studier" 1948 (udkommet marts 1950) p. 142 ff.

Und blendend strahlt mir entgegen
Der smaragdene Frühling, der sonnengeweckte,
Und es rauschen die weissen Blütenbäume ...

I den nye version har J. V. J.: et Sus forbi af Pile; Heine har: Die Pfeile zischten. Heines digt er ligesom J. V. J.s præget af de mange præsens participier: Aus jauchzendem Herzen — Unglückbekämpfende, heimatverlangende, / Weltberühmte Griechenherzen — lautschreiend — Auf deinem wogenden Wellengebiet — Von all den blinkenden Weihnachtsgaben — Die spielenden Rosenlichter — blendend (se citatet ovenfor) — Mit bunten, duftenden Augen — Aus grossen, siegenden Augen / Schossen sie brennende Pfeile — Und frei aufatmend begrüss ich das Meer, / Das liebe, rettende Meer. Til J.V.J.s type *lysbringende, rødblomstrende* har vi også paralleller hos Heine: *heimatverlangende, lautschreiend.* Til *Siegesruf* svarer *sejrrig* ypperligt.

En uhildet betragtning fører os til det ikke forbavsende resultat, at J. V. J. har taget et meget stærkt indtryk af Heines digt; da han omarbejdede slutningen nogle måneder senere i 1906 kom ordet *Thalatta* med. Otto Gelsted citerer i sin bog om J. V. J. fra 1938 de vers, som jeg har anført i min disputats og skriver, at sammenhængen bliver slående[1]. Vi skal ræsonnere lige modsat L. N.: den nye version er et stærkt vidnesbyrd om rigtigheden af J. V. J.s egne ord. Men der er flere holdepunkter.

Afsnittet: Gennem Regnens drukne Syndflodstone indledes i begge versioner med udråbsordet *Ho*![2] Heines digt „Reinigung" har *Hoiho! hoiho! Da kommt der Wind!* I den nye version har J. V. J. den enestående sammensætning *Sumphjærte*; Heine har *Griechenherzen* og *Rückzugherz.* Digtet „Frieden" har sammensætningen *Sonnenherz* to gange: das rote, flammende Sonnenherz — des Heilands Sonnenherzen; denne sammensætning citeres i brødrene Grimms ordbog kun fra Heines digt. Man kan ikke vægre sig for den tanke, at J. V. J.s *Sumphjærte* er dannet som et modstykke til Heines *Sonnenherz.* J. V. J. har en række sammensætninger med *-hjerte: Stormhjerte* („Afsked"), *Elskerhjerte* („Paa Memphis Station"), *Krigerhjerte* („Helled Haagen"), *Havmandshjerte* („Adam Oehlenschläger"), *Vinterhjerte* („Solhverv 1928—29"). Det er originale sammensætninger, som ikke er anført i ODS[3].

[1] „Johannes V. Jensen Kurven i hans Udvikling" p. 86. [2] ODS VIII (1926) citerer ikke ordet *ho* fra „Det røde Træ". Digtet „Columbus" (fra 1904) har: Hoa, min Hest! (der citeres i ODS). [3] ODS er endnu ikke kommet til v.

J. V. J.s forhold til lyde og musik er et helt kapitel for sig. I to „Stev" (VIII og IX) har digteren ytret sig om sit ejendommelige forhold; det hedder i VIII, at den meste musik er støj som han ikke udstår. IX lyder således:

Susende Træer,
Trækfugle,
tyggende Kreaturer
og Regn i tomme Gader;
Hærkolonner i Fodslag;
Motoreksplosioner
og Markedstummel,
Bøsseskud og alle Slags Brag;
den suggestive Hvisken af Silkeskørter
og Lyden naar man skærer en Bog op;
Brødmaskinens Skrald fra Køkkenet;
Raadhusklokkerne —
er Lyde jeg lider.

En øresygdom har sat ham uden for normen; herom kan læses i min afhandling „Ord og Sansning hos Johannes V. Jensen"[1]. I „Det røde Træ" er der trommer der kogler, sværmende pauker[2], lurtoner, susende pile og hestevrinsken (og knitrende geværsalver i den oprindelige version). I Heines digte er der lyd af pauker, trompeter og horn, klirren af skjolde og trampen af heste; her er noget der har talt til J. V. J. Nogle citater fra Heine skal illustrere det sagte. „Lyrisches Intermezzo" har:

Das ist ein Klingen und Dröhnen
Von Pauken und Schalmein (XX).

[1] „Danske Studier" 1942 p. 8 f. [2] Udtrykket *sværmende Pauker* lyder ret mærkeligt. *Pauker* kan være = *hærpauker*. ODS opgiver under *hærpauke*: oftest i flertal, om flyttelige pauker, der tidligere især anvendtes af (beredne) militærorkestre (VIII 1110, sml. XVI, 600). ODS citerer ikke *pauke* fra J. V. J.s digtning. Det er nu så mange år efter ejendommeligt at tænke på, at Thøger Larsen i sit hyldestdigt til Johannes V. Jensens 50-års-dag 1923 har skrevet denne strofe:

Saa mangen meldte sin Ankomst
med Piber, Pauker og Trommer
og knaldede frem sin Cirkus —
Du kom med den store Sommer.

Se digtsamlingen „Vejr og Vinger" (1923) p. 67. Er der nogen der har anmeldt sin ankomst med piber, pauker og trommer — så er det J. V. J. Han har knaldet frem mangt et ord-cirkus. Men den samme J. V. J. har skrevet „Kongens Fald" og mange andre værker, der bragte os de tabte lande til at stige i forårets sollys

Fra „Aus der Harzreise" citeres:

> Pauken und Trompeten huldgen
> Seiner jungen Herrlichkeit
> („Bergidylle" 3, varieres i slutningsstrofen).

> Es rauschen die seidenen Schleppen,
> Es klirren die Eisensporn,
> Die Zwerge trompeten und pauken,
> Und fiedeln und blasen das Horn.
> („Die Ilse").

Pauker, trommer og *skalmejer* — kunne J. V. J. også have taget med i sit personligtformede Stev. *Skalmeje* findes i „Ved Frokosten": Hellere lyser jeg Lykken højligt ud af mit Hjerte / med samt alle Glædespiger og Skalmejer. Det dukker op igen mange, mange år senere i digtet „Den lykkelige Ø":

> I Gryet hører du en Spurv,
> og Kny som fra en spæd Skalmeje
> fra en der ligger i sin Kurv
> og er vort allerbedste Eje[1].

I digtet „Gøgen" (fra samlingen „Aarstiderne") træffer vi pauker:

> Der dunker en Puls i den hede Dag —
> er det dit Blod, er det Paukers Slag?

„Sommersolhvervssang" har trommerne:

> Og glædedrukkent der fejres Sommer,
> i Skoven Jubel og Dunk af Trommer.

Luren toner i „Manden i Kisten": Og Luren skurred, og Luren gol.

Prosadigtet „Afsked" (trykt første gang april 1904) har lighed med Heines „Reinigung". J. V. J.s digt slutter således:

> Mine Karaveler duver nervøse under Kysten
> og lægger Snuderne sammen i Jævndøgnsnatten
> og rykker i Ankerkættingerne,
> stundende mod Søen.
> Vinden er stik Syd —
> Under Sejl!

[1] Se min afhandling „Johannes V. Jensens Digte" i „Edda" XLIX (1949) p. 128.

Heines korte digt slutter med disse vers:

Hoiho! hoiho! Da kommt der Wind!
Die Segel auf! Sie flattern und schwelln!
Über die stillverderbliche Fläche
Eilet das Schiff,
Und es jauchzt die befreite Seel.

„Afsked" har nogle vers, som man aldrig kan glemme:

Jeg kan ikke undgaa at klare mig nydeligt,
for mit Hjerte sidder i Dag dulmet,
mættet af Klage, og stille,
som en gammel Mand i sin Halmstol.

Denne stemning møder vi hos Heine i „Sommenuntergang", der slutter med disse linier:

Ich aber, der Mensch,
Der niedriggepflanzte, der Tod-beglückte,
Ich klage nicht länger.

Det er et kendt fænomen at rytmisk påvirkning kan føre til påvirkning i indhold. Det er naturligt at „rytmens troldmagt" kan bevirke, at udtryk og stemningsvalører går over fra det ene digt til det andet; litteraturhistorien vrimler med eksempler der viser dette forhold. For mange år siden skrev Fr. Böök (i 1913) en afhandling „Rytmiska påverkningar". Med udgangspunkt i denne afhandling har forskere som Albert Nilsson, Hilding Celander og Sigmund Skard skrevet om rytmiske påvirkninger og reminiscenser[1]. Selv om Böök utvivlsomt har overdrevet stærkt i sin iver efter at lade rytmen være det primære og ikke betragtet et kunstværk som en helhed, har han ramt noget centralt. Vi må her vogte os for overdrivelser og gold reminiscens-jagt; men vi må ikke glemme, at ord og udtryk kan være af afgørende betydning i mange tilfælde. Anders Österling har i en lille afhandling „Rytm och reminiscens" — der går ud fra Fr. Böös, Albert Nilssons og Hilding Celanders iagttagelser — med rette sagt, at man let kommer ud på gyngende grund[2]. Fr. Böös arbejdshypotese er frugtbar

[1] Fr. Böök „Svenska studier i litteraturvetenskap" (1913) p. 437 ff., Albert Nilsson i „Studier tillägn. Otto Sylwan" (1924) p. 66 ff., Hilding Celander smst. p. 131 ff., Sigmund Skard i „Festskrift til Francis Bull" (1937) p. 245 ff. Jf. „Nysvenska studier" XV (1935) p. 109 fodnote 1 og 110 korrekturnote med litteraturhenvisninger; se også Skard p. 246 fodnote 1. [2] Se „Dagens gärning" (ny samling, 1926) p. 235 ff.

og slet ikke udnyttet af den rytmisk-metriske forskning. Sigmund Skard skriver i sin oversigt „Litt um rytmisk påverknad" disse kloge og rammende ord: „Teorien um rytmisk påverknad blir dermed ein av dei viktige bindelekkane som knyter saman formhistorie og litteraturhistorie, — to vitskapsgreinar som altfor ofte har gått kvar sine vegar, men som burde vera like uløyseleg samnaknytte i granskinga som dei er det i livet"[1].

Vi har J. V. J.s ord for at Heines cyklus „Die Nordsee" har været hans forbillede. På forhånd vil man da være sådan indstillet, at man venter ikke blot lighed, men også en regulær påvirkning, der kan svinge fra det letpåviselige til det helt umærkelige. Vi vil gentage de banale ord: form og indhold hører sammen, de udgør en helhed; ved analysen er det muligt at betragte fænomenerne hver for sig — for atter at lade dem føje sig sammen til en kunstnerisk helhed, den der var digterens mål. „Det røde Træ" har kortere linier end J. V. J.s øvrige prosadigte og svarer herved til Heines digte, der aldeles ikke er frie i den forstand som J. V. J. opfatter det (herom i det følgende). „Paa Memphis Station" har i visse afsnit også kortere linier; disse afsnit minder om strofer (det er ikke helt heldigt, når L. N. taler om strofer i prosadigte!). En tilsyneladende uvæsentlig ting er det, at J. V. J. i den første version har stort begyndelsesbogstav i alle verslinierne (med undtagelse af: og det røde Træs drægtige Rislen); dette svarer til Heine og en ældre, kendt ortografisk skik. Når man tænker på hvor visuelt indstillet J. V. J. er — der kan henvises til hans artikel „Vore første Bøger" fra 1920[2] om hans første billedbøger og ABC — er dette lille træk ikke uvæsentligt.

Jeg vender tilbage til L. N.s mærkelige påstand om *Thalatta*. L. N. fremhæver gentagne gange den betydning Heine har haft for J. V. J. og han anfører forskellige ligheder[3]. I sin indsigelse mod Sv. Falsig-Pedersens afhandling „N. F. S. Grundtvigs og Julius Langbehns Indflydelse paa Johannes V. Jensens Ungdomsudvikling" skriver L. N.: „At Heine-påvirkningen har været stærk i ungdommen, kan bl. a. ses af den halve snes henvisninger til Heine som min Johs. V. Jensens-monografis indholdsfortegnelse angiver" (p. 147). Hvad kan da være grunden til at et så afgørende eksempel som „Det røde Træ"'s slående lighed med „Meergruss" ikke godkendes af L. N., men tværtimod

[1] Skards afhandling p. 266. [2] „Aarbog for Bogvenner" IV (1920) p. 9 ff. [3] p. 85 f., 136, 138, 146, 150 og 271.

kasseres. Det er gådefuldt. Formodentlig er grunden L. N.s trang til at sige mig imod; det skal han have lov til alt det han lyster; men han burde aldrig have gjort det med en så umulig argumentation. Enhver litteraturforsker med sund menneskeforstand vil korse sig. Allerede i „Det røde Træ"s første version er der spor af Heine: dette fremgår af min analyse (jf. det klirrende og knitrende, brugen af *ho*, brugen af præsens participium, hestevrinsken, koglende trommer). I den nye er sporene endnu stærkere. Ved omarbejdelsen har J. V. J. indsat det stærkt lydmalende[1] ord *Thalatta* (*a-a-a*), der er nøgleordet i Heines digt, der begynder således:

Thalatta! Thalatta!
Sei mir gegrüsst, du ewiges Meer!
Sei mir gegrüsst zehntausendmal,
Aus jauchzendem Herzen,
Wie einst dich begrüssten
Zehntausend Griechenherzen,
Unglückbekämpfende, heimatverlangende,
Weltberühmte Griechenherzen.

Her har ordet sin naturlige plads; det gentages, det hamres ind i vore sind; det er en sang i sig selv, et fryderåb, en stigende jubelsang. Men nu ordet i „Det røde Træ":

Nye Lurtoner! Hærene ler!
Thalatta! Solen ved Austerlitz.

Jeg ser nu i ordet en bevidst allusion til Heine; digteren hører som et ridt af tiderne og nye lurtoner; han hører gennem regnen ordene fra sin ungdoms heros, og han hylder med dette udråb den digter, der har været med til at befri ham og give ham mod til at være sig selv. Forstået således vinder digtet i dybde og litteraturhistorisk får det en langt større betydning end det har haft tidligere. Hvis det skulle være tilfældigt, at J. V. J. har sat ordet *Thalatta* ind i den nye version, må det siges at være et tilfælde der ligner en tanke. Jeg argumenterer diametralt modsat L. N., der har ladet en gunstig lejlighed til at uddybe forholdet mellem de to digteres vers gå fra sig. Verslinien: og med tusind nye Ildspirer er et vidnesbyrd om sammensvejsningen mellem den gamle og den nye tekst.

Heine er just ikke den digter som man på forhånd ville udpege som

[1] Om det lydmalende i J. V. J.s sprog se „Studier ..." p. 14 f.

en forudsætning for den unge J. V. J.; men det er tilfældet. Vi har digterens egne ord for det. Første gang J. V. J. omtaler Heine er det forblommet. I forordet til „Den gotiske Renaissance" (1901) skriver han: „Inden jeg slutter dette Forord, vil jeg mindes en Mand, uden hvem jeg var intet. Men hans Navn vil jeg fortie — den blotte Klang deraf vilde fordreje og konfundere alle Begreber paa en Maade, som hverken Sagen eller jeg var tjent med" (p. VIII). Dette kommenterer L. N. således: „Grunden til at Johs. V. Jensen ikke har nævnt Heines navn i Forordet, hvorved vi måske kunde være sparet for F. P.s uheldige avhandling 46 år senere, kunde måske — foruden en viss lyst til at mystificere — have været den at Heine dengang så at sige var okkuperet af Brandes-kredsen, som Johs. V. Jensen følte sig i opposition til. Dette får imidlertid stå hen" (p. 147). Det lyder meget sandsynligt, at J. V. J. har fortiet Heines navn, fordi han følte sig i opposition til Georg Brandes og hans kreds.

Næste gang omtales Heine i „Rudyard Kipling" (1912): „Man gav os Heine at læse, og det var skæbnesvangert, for havde vi ikke hadet og ringeagtet Skolen før saa satte han os for evig Tid op imod den klassiske Undervisning og alt dens Væsen. Ingen senere Oplevelse kan lignes ved det første Indtryk denne Dynamitsjæl gjorde paa os i Viborgs Katedralskole (p. 8 f.). — Endnu naar jeg vil glæde mig ved Mod, den rendyrkede funklende Dødsforagt tyer jeg til Heine. I andre Henseender kan vi ikke mere følges (p. 9). — Havde Heine næret Uafhængighedstrangen hos en Skoledreng og Johannes Jørgensen gengivet ham noget af Nuet i Dagen, midt i Xenofons Anabasis, saa slog Kipling Portene op til den store vide Verden" (p. 13).

Digtet „Louis Levy. Enfant terrible et perdu" (skrevet 1917) har verslinien: Wessels Lune, Heines Brod.

I „Walt Whitman: Digte. I Udvalg og med Indledning af Johs. V. Jensen og Otto Gelsted" (1919) nævnes — som tidligere omtalt — Heines „Die Nordsee" (se min disputats p. 18 f.). I artiklen „Vore første Bøger" fra 1920 står: „hjemme paa et Loft fandt jeg min gamle Udgave af Heines Digte, nussede Reclamhefter smækket ublidt sammen i et tykt Bind, som er skaaret paa Ryggen af at jeg havde slebet Barberkniv paa det, en Tanke der vilde have moret Heine, indvendig makuleret af heftige Udraabstegn ligesom Lynnedslag udenfor de makulerede Strofer"[1].

[1] „Aarbog for Bogvenner" IV (1920) p. 22 f.

Næste gang Heine omtales er i 1935 i artiklen „Dem Andenken Heinrich Heines"[1], der også kom som kronik i „Politiken" „Heinrich Heine in memoriam" (10/12 1935). Her fortæller digteren om sit første møde med Heine i Viborg Katedralskole i 4. klasse: læsningen af „Harzreise"; på egen hånd anskaffede han „Buch der Lieder" i Reclamudgaven; med omtrent de samme ord som i „Vore første Bøger" fortælles om denne udgaves besynderlige skæbne. Fra artiklen skal følgende belysende citater hentes: „Set tilbage paa i en Forkortning, hvad der af sig selv lyser op i Erindringen, bevarer man Indtryk af Heine som et Skatkammer, Sværmeri og Charme, Følsomhed og farligt dræbende Vid, Lune, men ogsaa en fast, viril Modenhed, fremfor alt en Udtryksfuldhed, en Nerve for Sprogets Flugt og Prægnans, som vil bedaare saa længe Tysk læses. — I „Nordseebilder" indfører Heine en Form for lyrisk Behandling af Hverdagen, Prosa opløst i Poesi, frie Rytmer, længe før Walt Whitman, Enesange af en Sjæl, der bevarer et Trylleri, som Vejr og Vind[2]. — Senere Livet igennem har H. fulgt mig, sidestillet med Goethe, og vel nu trængt mere i Baggrunden af ham. Der er i øvrigt ingen Grund til at sammenligne de to, H. hører et yngre Stadium til, som Goethe et ældre. — Et Eksempel betyder nu noget, selv om Udfaldet er forskelligt". Fra 1946 er digterens udtalelser til L. N.: „ingen anden har påvirket mig som han i min ungdom, den eneste hvis vej jeg virkelig har kunnet gå uden at øve vold på mit instinkt; hans revolutionære ånd forstod jeg og bifaldt; hans gratie har særlig tiltalt mig, den åndssmidighed og antitetiske færdighed han besad; jeg fandt først senere til Goethe" (p. 147).

Ejnar Thomsen nævner (1935) som J. V. J.s „vigtigste litterære Kreditorer": H. C. Andersen, Hamsun, Whitman, Thoreau, Burroughs, Frank Norris, Kipling, Goethe og Oehlenschläger[3]; men ikke Heine og heller ikke Jeppe Aakjær og Ludvig Holstein, der begge har haft betydning for hans lyrik[4] (L. N. går også uden om Aakjær og Holstein). Alf Henriques omtaler i sin lille bog om J. V. J. (1938) ikke Heine. Oluf Friis omtaler J. V. J.s opdagelse af Heine og citerer udtrykket „denne Dynamitsjæl"[5].

J. V. J. taler om „Prosa, opløst i Poesi, frie Rytmer, længe før

[1] I Walter A. Berendsohns bog „Der lebendige Heine im germanischen Norden" (1935) p. 7 ff. [2] Sml. „Studier ..." p. 19 fodnoten. [3] „Dansk Litteratur efter 1870" p. 156. [4] „Studier ..." p. 43.f. [5] „Dansk biografisk Leksikon" XI (1937) p. 464.

Walt Whitman"; dette beror på en misforståelse. Om rytmikken i Heines cyklus „Die Nordsee" kan læses i L. L. Hammerichs disputats „National og fremmed. Den rytmiske teknik hos Heine og Platen" (1918) p. 328 ff.; det hedder her, at Heines rytmiske teknik ikke er så meget forskellig fra den, han anvender i adskillige andre digte (p. 330, jf. også p. 331)[1].

Der falder nu nyt lys over J. V. J.s enestående ungdomsdigtning. Prosadigtene har bevaret deres forunderlige tiltrækningskraft, disse voldsomme udladninger fra et sind i storm; de er fulde af sprængstof, af trods og oprør, af blandede stemninger, på en gang fanden-i-voldske og sublime, unge og alderdomlige; naturen er i dem, der er et mægtigt vejr i dem, de er eruptive! Digteren har ramt noget elementært i tilværelsen, og derfor kan hvert nyt slægtled genkende noget betydningsfuldt; digteren har anslået grundakkorder, der ikke dør, men stadig toner[2]. Nu ved vi at Heinrich Heine har været en forløser; han har været med at sætte ham i gang, da oplevelserne overvældede ham, og stemningerne og følelserne krævede at blive artikuleret i en forståelig form og ikke blot skulle være nøgne skrig og råb. Vi møder her som så ofte i menneskelivet og litteraturhistorien et eksempel på, hvordan det ene menneske, uden selv at vide deraf, hjælper det andet til at finde frem til den personlige kerne; jeg fæster mig ved J. V. J.s ord: „Et Eksempel betyder nu noget, selv om Udfaldet er forskelligt". Det er derfor smukt og rigtigt, at J. V. J. hylder Heine: Thalatta! Thalatta! Det befriende hav! Otto Gelsted skriver i sin bog om J. V. J. (1938): „Men hvorfra Johannes V. Jensen saa kan have hentet Impulser, ligner Digte som Afsked eller Frokosten ingen anden Litteratur. De er skrevet i et nyskabt Sprog, de gløder af Farver som vaade Strandsten, og Fortvivlelse og Lykke forener sig i dem til en enestaaende Humor" (p. 86 f.). Men disse blandede stemninger, disse svingninger, denne trang til oprør, til befrielse har digteren oplevet intenst hos Heine. Vi ved nu, at selv et digt som „Afsked" — hvor digteren indvier sig til troperne og havet og påkalder sin usalige stamfader, Columbus — kan sættes over for Heines digt „Reinigung"; det er det J. V. J. gør i „Afsked", han befrier sig, han renser sig. Hør hvad han synger om sin veninde:

[1] Sml. „Studier ..." p. 19. [2] Om J. V. J.s prosadigte se „Studier ..." p. 18 ff., og min afhandling „Johannes V. Jensens Digte" i „Edda" XLIX (1949) p. 134 ff.

Kære Veninde, kom an i din Bevæbning,
ryk ud imod mig med din uovervindelige Mund,
dine farlige Lænder, dine Øjnes Baghold —
jeg lader dig i Dag meget roligt sejre,
thi i Dag føler jeg mig virkelig beskyttet
mod din Sjæls umælende Glubskhed
og din konstitutionelle Lyvesyge.

I „Meergruss" trænges digteren af Nordens barbarinder:

Aus grossen, siegenden Augen
Schossen sie brennende Pfeile;
Mit krummgeschliffenen Worten
Drohten sie mir die Brust zu spalten;
Mit Keilschriftbilletts zerschlugen sie mir
Das arme, betäubte Gehirn —
Vergebens hielt ich den Schild entgegen,
Die Pfeile zischten, die Hiebe krachten,
Und von des Nordens Barbarinnen
Ward ich gedrängt bis ans Meer,
Und frei aufatmend begrüsst ich das Meer,
Das liebe, rettende Meer —
Thalatta! Thalatta!

Et af de smukkeste træk hos J. V. J. er hans taknemmelighed over for de mennesker, der har betydet noget for ham, som har næret hans ånd og sjæl og som har været med til at forme hans livssyn. „Paa Memphis Station" har disse vers:

Fat dig ogsaa du, Uforsonlige!
Vil du aldrig glemme at man lovede dig Evigheden?
Forholder du Jorden din arme Taknemlighed?
Hvad vil du da med dit Elskerhjerte?

Dette så smukt og dybt formede udtryk — der udmærket kan stå alene — kunne stå som et motto over en stor del af J. V. J.s forfatterskab. De mange minde- og hyldestdigte giver stærkt personlige og fortættede udtryk for hans taknemmelighed. I digtet „Den jydske Blæst" synger han:

Taknemligheden er selv en Gave,
uskyldig, skøn, som Blomst Ærenpris.

J. V. J. har vedgået arv og gæld. Han har fjernet sig langt fra Heine, men han har hyldet sin ungdoms husgud og taget sløret bort fra en forblommet udtalelse. Hans prosadigte taber intet ved, at de

er blevet tændt af dynamitsjælen Heine; de er lige originale og stærke af den grund. Litteraturhistorisk, psykologisk, kunstnerisk og rent menneskeligt får — synes jeg — disse digte i den lille bog fra 1906 — der må sidestilles med Oehlenschlägers digte fra 1803 — nu en dybere resonans og et større perspektiv. Vigtigere end påvirkning og paralleller er impulser, der befrier det oprørte sind.

Når engang den store kritiske bog skal skrives om J. V. J.[1], vil Heine i et kapitel om forbilleder, læsning, forudsætninger og impulser komme til at indtage en smuk plads. Det virker paradoksalt at Heine hører med. Men sådan er det. Forklaringen er nu givet; vi har holdt os til digterens egne ord, og vi har ikke presset dem, men forsøgt at give en så objektiv fremstilling som muligt.

Jeg skal slutte denne undersøgelse med nogle principielle betragtninger. Det er som oftest et ubehageligt hverv at skulle indlade sig i en polemik; men der er tilfælde, hvor man tvinges til det. L. N.s indsigelse er skrevet i en ubehagelig tone, der er J. V. J.s sletteste ting værdig. Og det vil sige noget. Om Sv. Falsig-Pedersens afhandling blot dette: da jeg læste den følte jeg mig overbevist om, at han ikke havde ret; jeg syntes ikke der var rigtigt hold i hans sammenstillinger af J. V. J.s udtalelser, Grundtvigs og Langbehns. Men det gjorte forsøg var dog ikke uden interesse. I al væsentlighed må man give L. N. ret i hans indsigelse — som det altså havde været ønskeligt at få serveret i en anden form. Falsig-Pedersen skriver bl. a.: „Bogen „Skovene" gør det sandsynligt, at han har læst Grundtvig, idet den rummer et særlig i „Nordens Mythologi" 1832 hyppigt anvendt Udtryk (Skovene S. 7): „en Skov, der er dyb og barbarisk og dejlig". Stavrimet dyb og dejlig bruges ofte i N. M. Eks. S. 453. 487" (p. 195). Dette kommenterer L. N. således: „Rent horribelt er det derpå at læse følgende selvsikre konstatering ... Unægtelig en hel Harry Andersen'sk dybsindighed" (p. 144). Men hvad i alverden har jeg her at gøre. Jeg har ikke ytret mig om Grundtvigs bogstavrim *dyb og dejlig*[2] og heller ikke om J. V. J.s i prosaen, men undersøgt J. V. J.s

[1] Om Leif Nedergaards ukritiske bog om Johannes V. Jensen skriver Paul Krüger: „Leif Nedergaards Bog kan betragtes som et Udkast til en Haandbog i Johs. V. Jensens Produktion. Han genfortæller og forklarer men indlader sig sjældent paa Vurderinger eller synderlig dybtgaaende Analyser; navnlig Digtene behandles ilde" („Orbis litterarum" II (1945) p. 315 f., citeret i min afhandling om J. V. J.s digte i „Edda" XLIX (1949) p. 147). [2] Jeg kan i denne sammenhæng

anvendelse af allitteraturen i stavrimsdigtene og de øvrige digte[1]. Når L. N. nævner mig i denne forbindelse må det åbenbart være udtryk for et vist forfølgelsesvanvid. Men dette er jo kun småting. Nu kommer vi til det værste. L. N. slutter sin indsigelse med følgende principielle betragtninger: „En litteraturforsker bør heller ikke af overfladiske verbale eller „filologiske" ligheder („Skoven var dyb og dejlig") lade sig forlede til nogen påvirkningsteori, hvis der ellers ikke er ligheder i de to værkers tendens. En forfatters hensigt med sit værk er dog af avgørende betydning, omend det ikke er anerkendt lærdom på Bjærget. I forordet til min Johs. V.-monografi fremsatte jeg således den kætterske påstand at også forfatterens egen intention med sit værk, var af betydning for forskningen, — et så vidt jeg veed nyt synspunkt, som ikke alene lader sig anvende på nulevende forfattere, men især takket være forrige tiders flittigere brevskrivning også på de avdøde skribenter. Det er dog ikke ganske irrelevant hvad ophavsmanden til værket har villet udtrykke med det; det har det virkelig også betydning at få at vide" (p. 148).

Det vover L. N. at skrive i 1946 i et land der har fostret mænd som Georg Brandes, Valdemar Vedel, Niels Møller, Vilh. Andersen, Th. A. Müller, Hans Brix og Paul V. Rubow, der har lært os at arbejde med litteraturværkerne og som har skærpet vor kritiske sans. Enhver forsker der vil arbejde sobert og grundigt, forsvarligt og ærligt vil altid bruge det materiale der står til hans rådighed; han vil bruge digternes egne udtalelser, dagbøger, breve, bekendelser etc., og han vil undersøge det kildekritisk som andet materiale. Digteren er jo for ham også et menneske — han burde i hvert fald opfattes således — og vi kan ikke altid stole på digternes egne ord, der kan tjene en anden opgave end at sige sandheden. Det ville være naivt og skæbnesvangert at tro, at blot vi havde digternes egne ord og meninger så gik det godt. Der er digtere der i en senere alder misforstår sig selv eller ligefrem kaster vrag på deres ungdoms værker. Selv om J. V. J. har forkastet sine to ungdomsbøger „Danskere" og „Einar Elkær", vil de stadig blive analyseret af litteraturforskere, der aldeles ikke „respekterer"

gøre opmærksom på, at jeg i „Nysvenska studier" XV (1935) p. 108 har påvist, at Frödings vers: *Djup och rik är nu hans gudagåva* (i „Skalden Wennerbom") er forudsætningen for Ludvig Holsteins: *Dyb og dejlig er hans Gudegave* (mindedigt om H. C. Andersen i „Løv" 1915).

[1] Se min afhandling „Johannes V. Jensens Allitterationspoesi" i „Danske Studier" 1934 p. 134 ff. og „Studier ..." p. 82 ff.

digterens holdning — der jo muligvis kan bero på en misforståelse af litteraturhistoriens og kritikhistoriens opgaver.

Jeg for min del skal gerne bekende, at det har tiltalt mig som stilforsker at arbejde med digternes egne værker, og dertil har jeg selvfølgelig også anvendt litteraturhistoriens almindelige metoder og brugt digternes egne udtalelser. Det er af den allerstørste værdi, at vi kan drage nytte af kunstnernes egne ord om deres værker. Det er så indlysende, at det skulle synes overflødigt at pointere det. Hvad Leif Nedergaard giver ud for et nyt syn (på bjerget) er den rene selvfølgelighed. Der er intet som helst nyt i hans betragtninger, der helt igennem vidner om en mærkelig mangel på sund sans og almindelig dømmekraft. Ingen litteraturforsker med respekt for sig selv vil kunne tænke sig at kaste vrag på værdifulde oplysninger, herunder også digternes egne. Der kan nævnes blot et eksempel blandt mange: H. C. Andersen-forskningen.

Er der nogen digter der har sagt, at han har ønsket at man skulle holde sig til hans værker og lade hans privatliv i fred — ja så er det Johannes V. Jensen. Tit og ofte, i tide og utide har han proklameret dette. Den der har skrevet denne afhandling har fra første færd i sit arbejde med digterens sprog og stil respekteret dette standpunkt — uden derfor at dele J. V. J.s opfattelse fuldtud. Det har været og er stadig min opgave at lade digterens værker tale. Stilforskeren vil søge at forstå digterens psyke, hans livsholdning ved et dybt og gennemtrængende, et tålmodigt og kritisk studium af hans sprog, der også rummer interessante og vigtige elementer fra Heines digtning.